

STM 1975:1

Våra musikföreningar – en folkrörelse?

Av Eva Helenius-Öberg

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Våra musikföreningar – en folkrörelse?

Av Eva Helenius-Öberg

Vid Svenskt musikhistoriskt arkiv (SMA) pågår som en verksamhetsgren sedan flera år tillbaka arbetet med att upprätta en central katalog över källorna till musikens historia i Sverige. Denna långsiktiga målsättning har gjort det självklart och angeläget att jämte registrering av olika institutioners bestånd av för musikvetenskapen relevant källmaterial gå ut på fältet och ägna privatarkiven uppmärksamhet, det må vara arkiv efter en person, text en tonsättare eller en musiker, en organisation, ett företag eller en förening. Som ett led i detta arbete bedriver SMA genom artikelförfattaren egna arkivinventeringar. Intresset har därvid för närvarande speciellt inriktats på det stora antal musikföreningar, som har funnits och fortfarande finns i Sverige. Frånvaron av en systematisk forskning på området gör det än mer angeläget att de bevarade musikföreningsarkiven inventeras och räddas till eftervärlden. Det är också väsentligt, att de påträffade arkiven mikrofilmats och att en central mikrofilmdepå skapas, lämpligen vid SMA, för att underlätta en kommande forskning. Huvudsyftet med denna text är att i korthet och medvetet förenklat antyda några grundläggande problem kring detta mångfacetterade och aspektrika material. Det rör sig om frågeställningar, som naturligt vuxit fram under arbetet med den inventering av musikföreningsarkiv i Kopparbergs län, som SMA planerat sedan våren 1973 och aktivt bedriver sedan mars 1974. Denna utgör i sin tur en uppföljning av den musikföreningsenkät, som utsändes från SMA 1968, och vars resultat redovisats i bulletinerna 3 och 5.

Musikföreningarnas historia har hittills endast punktvist utforskats. Ändå är den av grundläggande betydelse för full förståelse av 1800-talets och det tidiga 1900-talets musiksamhälle, då den belyser inte bara intressanta musikaliska företeelser utan även viktiga social- och lokalhistoriska samband. Centrala är tex frågorna om föreningarnas kronologiska, topografiska och sociala spridning, deras organisation och förhållande till det allmänna. Det

stora antalet musikföreningar, som varit och fortfarande är verksamma, den mängd människor, som de engagerat och engagerar, mångfalden typer av föreningar från mässingssextetter till symfoniorkestrar, från manskvartetter till tusenhövdade distriktskörer, och de många och växlande funktioner, som föreningarna haft och har, leder osökt tanken in på frågan, om inte även musikföreningsrörelsen faller under begreppet folkrörelse. Det är välkänt, att många av de traditionella folkrörelserna haft och har musiken i sin tjänst: det räcker här att erinra om skarpskytterörelsen med alla mässingsorkestrar, frikyrkorörelsen med sina blås- och strängmusikkårer, nykterhets- och arbetarrörelserna med likartade vokal- och instrumentensemble. Men det torde också vara värt att pröva, om inte även de »rena» musikföreningarna, dvs sådana som inte haft anknytning till eller uppkommit genom andra typer av sammanslutningar, kan betraktas som en folkrörelse, och i så fall en tidig sådan, måhända den allra tidigaste. Det förhåller sig nämligen med allra största sannolikhet så, att man för att finna musikföreningarnas rötter måste söka sig tämligen långt tillbaka i tiden, troligen till slutet av 1700-talet. Adelns och det högre borgerskapets musicerande organiserades under denna period som bekant ofta i slutna, trängre sällskap, såsom inom *Utile Dulci*, eller i regelrätta ordnar, såsom inom *Frimurarorden*. Det vore frestande att anta någon form av samband mellan dessa sällskap och de öppnare sammanslutningar, som började uppkomma omkring år 1800, och som av hävd räknas som de tidigaste musikföreningarna. Frågan om musikföreningarnas framväxt kommer ytterligare att beröras nedan.

Vad är då en folkrörelse? Vid historiska institutionen i Uppsala drivs med stöd av Statens humanistiska forskningsråd sedan 1965 ett projekt »Klassamhället: Folkrörelserna». Som framgår av projektrubriceringen är här de företeelser, som traditionellt räknas som folkrörelser (främst de tre

stora: frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelserna), föremål för ett ingående studium: hur de »växte fram och hur de fungerade som utjämnande kraft i det gamla klassamhället» (cit ur Carl Göran Andræ & Sven Lundkvist, *Folkkrörelserna och den svenska demokratiseringsprocessen*, *Historisk tidskrift* 1969: 2, s 197–214). I en av de doktorsavhandlingar, som hittills lagts fram inom projektet, Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkkrörelse* (Uppsala 1974), har begreppet folkkrörelse s 18 f givits en definition, kring vilken jag ämnar bygga upp resonemanget i det följande.

Enligt Lindroth skall en företeelse kunna uppfylla nio krav, för att kunna betecknas som en folkkrörelse. Den skall utmärkas av frivillighet, självständighet gentemot det allmänna, varaktighet, ha en organisatorisk uppbyggnad, stor medlemsanslutning, social spridning, geografisk utbredning, ett ideologiskt och ett dynamiskt moment.

Hur stämmer nu detta in på musikföreningarna? Förefaller de kunna uppfylla dessa krav helt eller delvis? Om delvis, vilka? Det faller sig naturligt att i detta sammanhang utgå från det sista kriteriet, det dynamiska momentet. En undersökning av dettas tillämplighet på musikföreningsrörelsen förutsätter en noggrann kartläggning i tid och rum av föreningarnas framväxt och utbredning. Som ovan nämnts uppträdde musikföreningar i Sverige redan omkring 1800. För att belysa detta skall jag här nedan förteckna de hittills kända föreningar, som tillkom perioden 1790–1830 (årtalen avser det officiella grundandet).

1790 Åbo (troligen initierat från Stockholm)	Musikaliska sällskapet
1800 Stockholm	Musikaliska sällskapet
1807 Skara	Musiksällskapet
1808 Göteborg	Harmoniska sällskapet
1810 ca Gävle	Musiksällskapet Concordia
1815 Karlskrona	Musikaliska sällskapet
1815 ca Visby	Musiksällskapet
1817 Jönköping	Musikaliska sällskapet
1817 Karlstad	Wermländske musikaliske harmoniske sällskapet
1818 Göteborg	Musikaliske öfnings-sällskapet
1820 Stockholm	Harmoniska sällskapet
1820 Malmö	Musiksällskapet

1826 Göteborg	Orphei vänner Sällskapet sångskolan (Sångöfnings-sällskapet, Sång-öfnings-societeten)
1828 Norrköping	Musikaliska sällskapet
1828 Stockholm	Sällskapet för sång- öfningar
1830 Uppsala	Allmänna sången

Ovanstående torde vara tillräckligt för att åskådliggöra den förhållandevis snabba takt, med vilken föreningarna spreds. Nybildning av föreningar har fortsatt under hela 1800- och 1900-talen in i våra dagar, även om arten av föreningar har växlat »modenvägsvi» och deras livslängd varit högst varierande. Det förefaller rimligt att anta, att det under hela denna långa tid inte har varit fråga om samma rörelse: ett väsentligt undersökningsmoment vore vilka etapper, »vågor», som kan iakttas. Exempelvis måste förhållandet till industrialismen närmare utredas; ett samband är dock klart urskiljbart. Någon svårighet att uppfylla kraven på dynamik och varaktighet har musikföreningarna således inte. Med lätthet uppfylls även kravet på geografisk utbredning: föreningar finns från Salomon Smiths kamarmusikförening i Ystad till Gällivare-Malmbergets musiksällskap i Lappland.

Något svårare att bedöma är kravet på stor medlemsanslutning: de organiserade medlemmarna borde »åtminstone under en folkkrörelses kulmen kunna räknas i 10000-tal» (Lindroth). Det får i detta sammanhang anses tillräckligt att erinra exempelvis om sångarfesten i Stockholm 1912, dit 4000 manskörssångare hade samlats. Till denna siffra skall man lägga medlemsantalet i de blandade körerna samt de många instrumentalensemblerna.

Även den organisatoriska uppbyggnaden har musikföreningarna gemensamt med de erkända folkkrörelserna. Man finner här samma mönster med lokala föreningar, som är anslutna till regionala förbund, som i sin tur bildar riksförbund. Mellan åren 1897 och 1917 bildades således 23 regionala sångarförbund. Det äldsta riksförbundet är Svenska sångarförbundet, som tillkom 1909. Av övriga riksförbund kan nämnas Sveriges körförbund (1925), Sveriges orkesterföreningars riksförbund (1928) och Riksförbundet Sveriges amatörorkestrar (1944).

Vilka människor var det då som engagerade sig i musikföreningsrörelsen? Svaret på denna fråga finner man oftast i föreningarnas medlemsförteckningar. Dessa ger en bild av ett utbrett amatörmusicerande på enskilt initiativ, vilket inte sällan inneburit att människor från skilda samhällsklasser mötts och förenats i och genom musiken. I synnerhet torde detta sistnämnda ofta ha varit fallet inom sångföreningen. Därmed tangeras det ideologiska momentet. Frågorna om den sociala spridningen, som uppenbarligen varit stor, och om vilken musik som utförts inom de olika typerna av föreningar, hör till de centrala vid ett utforskande av musikföreningsrörelsen.

Ingenting har således hittills kommit fram, som allvarligt skulle motsäga hypotesen, att musikföreningsrörelsen har varit och är en av våra folkkrörelser. Men för att ge denna och många andra frågor, som är förknippade med föreningarna och deras verksamhet, ett mer definitivt och uttömmande svar, byggt på säkrare grunder, behövs en systematisk forskning. Denna är i sin tur beroende av sitt källmaterial: görs inte *nu* en intensiv inventeringsinsats för att spåra upp och rädda musikföreningsarkiven, kommer vår kunskap om 1800-talets och det tidiga 1900-talets musiksamhälle att för all framtid förbli besvärande ofullständig.